

संदर्भ :

- १) प्रा. उत्तमराव हुंडेकर, 'बालकामगार पुनर्वसन : सोलापूर जिहयाचा विशेष अभ्यास' ५ वे वार्षिकअधिवेशन, सोलापूर विद्यापीठ अर्थशास्त्र परिषद, दि. १४ मार्च, २०१० पृ.क्र. ६
- २) Harindra Kishore Mishra (2000), 'Multi dimensional Approach to Child Labour in India', in M. Koteswar Rao (ed) Exploited children A Comprehensive Blue Print for Child Labour Rehabilitation, Kaniska Publishers & Distributors, New Delhi, p.28.
- ३) S.K.Patel & R.C. Tallati (2000), 'Child Labour in India : A Multi Dimensional Problem', in M. Koteswar Rao (ed)
- ४) महावीर जैन, के.सी. खुराणा, बालश्रम विकास का मुद्दा, मानक पब्लिकेशन, २०१० पृ.क्र. ३
- ५) Mehta & Jaswal (1996), Child Labour and the Law, Deep and Deep Publications, New Delhi, p.28.
- ६) बालमजूरी विरोधी अभियान. (२००५), भारतातील बालमजूरी, नवी दिल्ली : प्रकाशन युनायटेड नेशन चिल्ड्रन फंड. पृ.क्र. २
- ७) भारत सरकार. (२००६). भारताचे संविधान. मुंबई : भारत सरकार. पृ.क्र.४२
- ८) महाराष्ट्र कृतिसमिती आराखडा, महाराष्ट्र शासन (२००७).
- ९) डॉ. उमेश वाणी, बालमजूरी आणि कृषी क्षेत्र, चिन्मय प्रकाशन, २०१४ पृ.क्र. ४७.
- १०) महावीर जैन, के.सी. खुराणा, बालश्रम विकास का मुद्दा, मानक पब्लिकेशन, २०१०, पृ.क्र. ७.
- ११) NCLP Society, (2008). Survey of Child Labour in Slums of Hyderabad. Hyderabad : Final Research Report. Center for Good Governance P.1
- १२) www.ilo.org.in/definition-child-labour.com
- १३) www.unicef.org.in/definition-child-labour.com
- १४) United Nations Children Fund (UNICEF), 1997, The State of The World's Children Focus on Child Labour. Oxford University Press, New York, pp.32-54.
- १५) George Eliot, Quoted from Pramila Pandit Barooah (1998), Children in Quotes, Publications Divisions, Ministry of Information and Broadcasting, Govt. of India, p.103.
- १६) M.S.Raj and D.J. Chouhan (2001), 'Nature and Issues of Child Labour in India', Yojana, Vol,45, May 2001, p.12
- १७) Subha Rao, " Social Justice and Laws", p.110, Quoted from Mehta and Jaswal (1996), 'Child Labour and The Law', Deep and Deep Publication, New Delhi, p1

१८)हेलन आर. सेकर, पंकज डिमरी, फिली नाथ, 'बाल श्रम और स्वास्थ्य जोखिम', व्ही. व्ही. गिरी राष्ट्रीय श्रम संस्थान, नौएडा २०१३०१. वर्ष २०१३

१९) R.N. Tagore (Nobel Laureate), Quoted from R. Kumar (1998), 'Child Development in India : Health, Welfare and Management, Ashish Publishing House, New Delhi, 1998 p.21.

२०)Sandesh Kumar Sharma, "Child and Constitution : An Appraisal in Distributive Justice Perspective", Supreme Court Journal, May 1989, Vol.2, Part I, PPQ – 10, quoted from Mehta and Jaswal (1996), op.cit. p.3

२१) George Eliot, Quoted from Pramila Pandit Barooah (1998), Children in Quotes, Publications Divisions, Ministry of Information and Broadcasting, Govt. of India,p.103.

२२)Burra Neera (1995), Born to work, Child Labour in India, Oxford University Press Delhi.p.XIII

२३)S .N. Tripathy (ed) (1996), Child Labour in India, Discovery New Publishing House,Delhi, p.31

२४)Current Prize Winning Eassays. 'Child Labour in India' Comprtition Success Review,Sudha Publications Private Limited, New Delhi, p.16-17,1998.

२५)शिवचरण सिंह "पिपिल" 'आधुनिक भारत में बाल श्रमिक' कथा—व्यथा एवं निदान, तरुनम पब्लिकेशंस, २१—ए, सेक्टर ९३, नोएडा—२०१३०१ (उ.प्र.) प्र.आवृत्ती, २०१२. पृ.क्र. १३४

२६) महाविर जैन, के.सी.खुराणा. 'बालश्रम विकास का मुद्दा'. मानक पब्लिकेशन, २०१०. पृ.क्र.३६

२७) शिवचरण सिंह 'पिपिल', आधुनिक भारत में बाल श्रमिक, तरुनम पब्लिकेशन्स, २०१२, पृ.क्र.८

२८)Current Prize Winning Eassays. 'Child Labour in India' Comprtition Success Review, Sudha Publications Private Limited, New Delhi, p.16-17,1998.

२९) Chauhan I.S. (2003). Child Labour –A Global Challenge. New Delhi : Deep and Deep Publication Ltd. P.87

३०) डॉ. सुशिलकुमार छिल्लर, डॉ. मंजूलता, भारत में बालश्रम : समस्याएँ एवं समाधान, प्रकाशक. राहूल पब्लिशिंग हाऊस, २०१३. पृ.क्र. १०६.

३१)युनिसेफ, आय.एस.ओ. (२००१). भारतातील बालमजूरांचा प्रश्न. मुंबई : बालकामगार अहवाल पृ.क्र. १७.

३२) Government of India. (1989). Ministry of Law and Justice : The Factories Act, 1948 (as modified upto the 1st November 1988). Delhi : The Controller of Publications. P. 7.

३३) जोशी, अंजली (२००७). असंघटीत क्षेत्रातील बालकामगार समाजशास्त्रीय अभ्यास, औरंगाबाद : बा. ल. जोशी प्रकाशन. पृ.क्र. २८

३४)Mustafa. Mohd. and Sharma, Onkar (1996). Child Labour in India. New Delhi : Deep and Deep Publication. P.69.

३५) माळी. एस. आर. (२००९) कामगार विषयक कायदे पुणे : आयुर्विद्या मुद्रणालय. पृ.क्र. १३.

३६) श्री.नि. सबनिस. बालकांचे कायदे. मुकूंद प्रकाशन. जाने. २००८. पृ.क्र. ७८.

३७) महाराष्ट्र शासन.(२०११). महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी. मुंबई : अर्थ व सांख्यिकीय संचलनाय. पृ.क्र.२४६.

३८) यशदा, बालमजूरी निर्मुलन प्रकल्प, पुणे.

३९) शिवचरण सिंह पिपिल. आधुनिक भारत में बाल श्रमिक. तिरुनम पब्लिकेशन. २०१२. पृ.क्र. ४४

४०) सुशिलकुमार छिल्लर, मंजूलता. भारत में बालश्रम : समस्या एवं समाधान. राहूल पब्लिशिंग हाऊस. २०१३. पृ. क्र . १२४

४१) उमेश वाणी, बालमजूरी आणि कृषी क्षेत्र. चिन्मय प्रकाशन,औरंगाबाद. नोव्हे. २०१४. पृ.क्र. १२८

४२) सुशिलकुमार छिल्लर, मंजूलता. भारत में बालश्रम : समस्या एवं समाधान. राहूल पब्लिशिंग हाऊस. २०१३. पृ.क्र. १२७

४३)<http://mr.vikaspedia.in/social-welfare>

४४)[www.indus.org.in.com/project-child labour-report.com](http://www.indus.org.in.com/project-child-labour-report.com).

४५)Government of India. (2012). Working Group of Social Inclusion of vulnerable Group Life Child Labour and Bonded and Migrant Labour in the 12th Five Year Plan (2012-13). New Delhi : DES.P. 17

४६) शासन निर्णय क्रमांक: सीएलए-२००६/(२९९)/काम-७अ, दि. २५.४.२००६

४७)बालमजूरी निर्मुलन : राज्य कृती आराखडा. महाराष्ट्र शासन. कामगार विभाग. पृ.क्र. ३.

४८) ९४)<https://mr.wikipedia.org/w/index.php?title=सोलापूर&oldid=1360817>

४९) प्रत्यक्ष मुलाखत.

- ५०) महावीर जैन, 'बाल श्रम का संपूर्ण उन्मुलन', प्रकाशक मानक पब्लिकेशन प्रा.लि. लक्ष्मी नगर दिल्ली - ११००९२ प्रथम आवृत्ती, २००७.
- ५१) डॉ. आर.के. खरे, 'बालश्रमिक : स्थिती, कारण व निदान' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत, पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ५२) नि. सबनीस अँडव्होकेट ' बालकांचे कायदे' मुकूंद प्रकाशन ठाणे (प.) ४००६०१, जानेवारी २००८ प्र.आ.
- ५३) शिवचरण सिंह पिपिल 'आधुनिक भारत कें बाल मजूर: कथा-व्यथा एवं निदान' प्रकाशक तरुनम पब्लिकेशंस नोएडा-२०१३०१ (उ.प्र.) सन २०१२ प्र.आ.
- ५४) महावीर जैन ' बाल श्रम का संपुर्ण उन्मुलन - एक अनोखी पहल' मानक पब्लिकेशन प्रा. लि.बी-७, सरस्वती कॉम्प्लेक्स, सुभाष चौक, लक्ष्मी नगर, दिल्ली - ११००९२ प्र.आ. २००७
- ५५) ऋचा साहनी व ऋचा राज सक्सैना 'बाल श्रमिक समस्या एवं समाधान' लक्ष्मी प्रकाशन, दिल्ली. ११००९४ सन. २०१० प्र.आ.
- ५६) अँड. अभया शेलकर 'बाल न्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) अधिनियम, २००० प्रकाशक नाशिक लॉ हाऊस, औरंगाबाद करीता श्री. हरिष ग्रोवर प्र.आ. २००५ द्वि.आ.२००८ तृ.आ.२०१२
- ५७) <http://www.census2011.co.in/census/district/364-solapur.html>
- ५८) डॉ. उमेश वाणी 'बाल मजूरी आणि कृषी क्षेत्र : एक दृष्टीक्षेप' प्रकाशक विश्वंभर कुलकर्णी, चिन्मय प्रकाशन, सबनेकर बिल्डींग, जिजामाताकॉलनी, पैठण गेट, औरंगाबाद. प्र.आ. नोव्हें. २०१४
- ५९) डॉ. हरिकृष्ण बाडोदीया 'मध्यप्रदेश में बाल-श्रम के सामाजिक-आर्थिक आयाम' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत, पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ६०) महावीर जैन व के.सी.खुराणा ' बाल श्रम विकास का मुद्दा ' प्रकाशक - मानक पब्लिकेशन्स प्रा. लि. बी-७, सरस्वती कॉम्प्लेक्स, सुभाष चौक, लक्ष्मी नगर दिल्ली ११००९२, सन २०१० प्र.आ.
- ६१) एस. वाल 'Combating child labour : Legal approach' Sarup and Sons Publishers, 4740/23, Ansari road, Darya Ganj, New Delhi - 110002, Year - 2006.
- ६२) सोमेश झा. 'मॉनसून सत्र में आएका बाल मजदूरी विधेयक' <http://hindi.business-standard.com/storypage.php?autono=105699> नवी दिल्ली, जुलै १९, २०१५
- ६३) डॉ.विभा सावरकर, 'भारतातील बालकामगार समस्या : प्रतिबंधात्मक, निर्मुलनार्थ व पुनर्वसनात्मक उपाय' ISSN No- 2031 - 5063, Vol.1, Issue.V/Nov 2011 pp.1-4 (Golden Research Thoughts) अमरावती.
- ६४) डॉ. एस.के.जी. सुंदरम 'Organisation Working for the Unorganised labour - Case of Mumbai' Published by Friedrich- Ebert - Stiftung (India Office) K 70 B Hauz Khas Enclave New Delhi - 110016, Nov. 2000
- ६५) डॉ. शिल्पा आनंद 'Child labour in India : Perspective and Policy Imperatives' Thesis, Social of Management and Social Science, Thapar University, Patiala 147001 (India), May 2009.

- ६६) डॉ. रणविंदरजीत कौर 'Problem of Child Labour in Punjab : A Case Study of Sangrur and Barnala Districts' Faculty of Social Sciences of the Punjab University, Punjab, 2012.
- ६७) कु. विनिता विश्वकर्मा, 'जबलपूर नगर के बाल श्रमिकों की स्थिति' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत , पोईन्टर पब्लिशर्स,जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ६८)शांता सिन्हा, 'Child Labour in Agriculture' ILO Conference on the World Day against Child Labour in Delhi http://ncpcr.gov.in/Reports/Chairperson-Address_on_child_labour_in_Agriculture_at_ILO_Conference_on_12_June_2007_Delhi.Pdf
- ६९) व्ही. चंद्रमोळी 'Theirs the Kingdom of God Jogin Girl – Child Labour Studies' Sterling Publishers Private Limited New Delhi. P.30
- ७०) डॉ. श्रीमती तारा शर्मा 'बाल-श्रम उन्मुलन हेतु किये गए संवैधानिक संरक्षणों का उल्लंघन' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत , पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ७१) बी.के. शर्मा आणि एस.व्ही. मित्तर., 'Child Labour and Urban Informal Sector' Deep and Deep Publication, New Delhi, 1990,P.135.
- ७२) जयशंकर तिवारी'The Nature and Concept of Child Labour in India' The Indian Economic Association's Conference Vol. of the Millennium, Jammu,2000, Pp.562-63.
- ७३) कैलासचंद्र आर.व्यास 'भारत में बाल श्रमिकों की वर्तमान स्थिति व उन्मुलन हेतु सुझाव' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत ,पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ७४) सोमेश झा, 'श्रम कानुनों में बडे बदलावों का प्रस्ताव' संपादकीय,<http://hindi.business-standard.com/storypage.php?autono=105699>नवी दिल्ली, २५ जुन २०१५
- ७५)Simon Mathias Makwinja, Child Labour and The Violation of Child Rights : A Case of Child Workers on Tea and Tobacco Plantations in Malawi' Department of Social Anthropology,University of Tromso Norway School of Global Studies, University of Gothemburg Sweden,School of Business and Social Sciences, Roehampton University – UK, 28 May
- ७६) डॉ. पी.के. मिश्रा व डॉ. एन.के. रघुवंशी 'बाल-श्रम उन्मुलन हेतु किये गए संवैधानिक एवं शासकीय प्रयास' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत , पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२
- ७७)Davuluri Venkateswarlu, 'Child and Adult Labour in Cottonseed Production in India' Director, Global Research and Consultancy Services, Hyderabad, davuluri_v@yahoo.com, June 2010
- ७८)Nardos Kebreab Tesfay, 'Child Labour and Economic Growth' A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of Economics, University of Saskatchewan, Saskatoon, S7N5A5, Canada, June 2003.

७९)Gangabhusan M. Molankal, 'Child Labour in India : An Overview' Faculty, Department of Social Work, Assam University, Silchar – 788011 Assam India.

८०) प्रकाश नारायण नाटानी 'भारत में बालिका मजदूर : एक चुनौती' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत , पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२

८१)Mojibur Rahman Dofitori, 'Education and Child Labour in Developing Countries – A Study on the Role of Non Governmental Organisation in Bangladash and Nepal' – Department of Social Policy, University of Helsinki Finland (Unioninkatu 35,U35LS1), 12 Nov.2004

८२) ध्रुव कुमार दिक्षित 'बालश्रम उन्मुलन एक चुनौती' संपादक ध्रुवकुमार दिक्षीत , पोईन्टर पब्लिशर्स, जयपुर-३०२००३ (राज) प्र.आ. २००२

८३)National Commission For the Protection of Child Right (NCPCR) To Planning Commission India, 'Aboliton of Child Labour in India : Strategies for the Eleventh Five Year Plan'

८४)चंद्रकातयादव, 'वंचित मुला-मुलींच्या जीवनातील बहर म्हणजे 'आयपर' दि. २४ ऑटो. २०१५

<http://marathi.yourstory.com>

८५)शिल्पा कोर, ' बालकामगार (प्रतिबंध व नियमन) सुधारणा विधेयक २०१२ तील दुस्स्तीला मंजूरी'

<http://pibmumbai.gov.in> पत्रसुचना कार्यालय, भारत सरकार PIB Release/DL/706 दि. १३.५.२०१५ नवी दिल्ली

८६) महादेव दिनकर कांबळे, 'बालकामगार : समस्या व उपाय' Research Front Impact Factor – 1.115 Special Issue www.researchfront.in 131दि. ३ मार्च, २०१५

८७)वर्षा पाटोळे, जिल्हा माहिती अधिकारी, कोल्हापूर 'चाईल्ड लाईन ... डायल १०९८'

<http://mr.vikaspedia.in/social-welfare>

८८) गोविंद अहंकारी, जिल्हा माहिती अधिकारी, सोलापूर, 'फिरती शाळा एक अभिनव उपक्रम'

<http://mr.vikaspedia.in/education /education-best-practices>दि.१९ जून,२०१५

८९) प्रा. विलास बेत, ' केवळ कायद्याने नव्हे, लोकसहभागाने संपेल बालमजुरी ' दैनिक दिव्य मराठी, दि. १२ जून, २०१२, सोलापूर.

९०) हेलन आर. सेकर, पंकज डिमरी, फिलीप ए. नाथ, "बालश्रम को समझना" प्रकाशक – व्ही.व्ही. गिरी राष्ट्रीय श्रम संस्थान, सेक्टर २४ नोएडा-२०१३०१ उत्तर प्रदेश द्वारा मुद्रित एवं प्रकाशित – २०१५.

९१) शीतल (२०१३). लोकसंख्या व आर्थिक विकास. डॉ. शेख फारुख आर्थिक विकास : एक चिंतन. औरंगाबाद : चिन्मय प्रकाशन. पृ. क्र. १८६

९२)www.indiastate.org.in/population